



تأثیر استفاده از پادکست‌های فقهی آموزشی بر نگرش و پایبندی مذهبی دانش آموزان دبیرستانی

حسین رحیمی واسکسی*

مجتبی رضایی راد**

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر استفاده از پادکست‌های فقهی آموزشی بر نگرش و پایبندی مذهبی دانش آموزان دبیرستانی انجام شد. روش پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون و گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان پایه دهم شهر ساری در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ بود. از این جامعه، ۴۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب و به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل (هر گروه ۲۰ نفر) تقسیم شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسش‌نامه‌های استاندارد نگرش مذهبی گلریز و براهنی (۱۳۸۳) و پایبندی مذهبی جان بزرگی (۱۳۸۸) بود که در پیش‌آزمون و پس‌آزمون اجراء شد. آموزش گروه آزمایش طی شش جلسه با استفاده از پادکست‌های فقهی آموزشی با محتوای جذاب، کاربردی و مبتنی بر مسائل روز نوجوانان انجام شد؛ در حالی که گروه کنترل آموزش سنتی کلاسی را دریافت کرد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و نیز از آزمون‌های استنباطی مانند تحلیل کواریانس یک‌متغیره و چندمتغیره استفاده شد. نتایج نشان داد که استفاده از پادکست‌های فقهی آموزشی باعث افزایش معنادار نگرش مثبت و پایبندی مذهبی دانش آموزان گروه آزمایش نسبت به گروه کنترل شده است.

واژگان کلیدی

پادکست آموزشی، آموزش فقهی، نگرش مذهبی، پایبندی مذهبی، دانش آموزان دبیرستانی.

* استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

** استادیار گروه تکنولوژی آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

نویسنده مسؤول یا طرف مکاتبه: مجتبی رضایی راد rezaeirad@iau.ac.ir

مقدمه

جهان امروز با شتابی بی سابقه در حال تحول است و این دگرگونی‌ها، ضرورت بازنگری در نظام های آموزشی را بیش از پیش آشکار می سازد (Hourian & Dehnavi, 2024). فن‌آوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، بویژه اینترنت، فرصت‌های بی‌نظیری را برای ارتقای کیفیت آموزش فراهم آورده‌اند. در این میان، پادکست‌ها به عنوان ابزاری صوتی و قابل دسترس، به سرعت در حال تبدیل شدن به رسانه‌ای محبوب در آموزش جهانی هستند (Krúpová, 2024). ماهیت شنیداری آن‌ها امکان دسترسی در هر زمان و مکان را فراهم کرده، یادگیری مستمر را تقویت می‌کند و به نیازهای سبک‌های یادگیری متفاوت پاسخ می‌دهد (Nuraini, 2024).

پژوهش‌ها نیز بر نقش پادکست در تقویت مهارت‌های شنیداری و تمرکز تأکید دارند (Chaman et al, 2024) که همگی بر اهمیت و کارایی این ابزار در فرآیندهای آموزشی دلالت دارد. با توجه به این قابلیت‌ها، پادکست‌ها پتانسیل چشمگیری در حوزه آموزش دینی دارند (Kuhlin, 2025 & Kuhlin). آموزش‌های دینی، با وجود ارزش‌های خاص خود، با توجه به تغییرات نسلی و گرایش‌های جدید به محتوای چندرسانه‌ای، نوآوری در این حوزه را ناگزیر ساخته است (Ballianie et al, 2024). نسل جدید به محتوای پویا و مرتبط با زندگی روزمره عادت دارد و آموزش دینی باید با این ذائقه هم‌خوانی داشته باشد تا اثربخشی آن تضمین شود (Zaker, 2023). نوجوانان دبیرستانی، به عنوان گروه هدف کلیدی در آموزش‌های دینی، در مرحله حساس شکل‌گیری هویت و باورهای خود قرار دارند و نیازمند محتوای آموزشی جذاب و متناسب با دغدغه‌هایشان هستند (Abedi & Monadi, 2015). پادکست‌های فقهی آموزشی می‌تواند با ارائه محتوای کاربردی، پاسخگوی سؤالات و شبهات آن‌ها باشند و زمینه‌ساز تغییرات عمیق در نگرش و رفتار آن‌ها شوند. این رویکرد می‌تواند شامل روایت‌های داستانی، مصاحبه با کارشناسان، تحلیل مسائل فقهی از منظر اجتماعی و اخلاقی و حتی بحث‌های تعاملی باشد تا مفاهیم فقهی به شیوه‌ای جذاب‌تر و قابل فهم‌تر ارائه شوند.

این تغییر در نحوه ارائه محتوا، مستقیماً بر نگرش مذهبی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. نگرش مذهبی به مجموعه عقاید، احساسات و تمایلاتی اشاره دارد که فرد نسبت به دین و آموزه‌های آن پیدا می‌کند (Daricvand et al, 2024). این نگرش در شکل‌گیری رفتارها و تصمیمات فردی و اجتماعی نقش کلیدی دارد و می‌تواند به ستر شد فضایل اخلاقی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی

با شد (Javadi et al, 2024). نگرش مثبت به دین، زمینه را برای پایبندی مذهبی فرد فراهم می‌آورد (Ebrahimi & Partovi, 2019). پایبندی مذهبی نیز به معنای تعهد و التزام عملی فرد به آموزه‌ها، مناسک و ارزش‌های دینی است که در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی او نمود می‌یابد (Aghili & Bagherpour, 2015). ارتقای نگرش و پایبندی مذهبی در نوجوانان، از اهداف مهم نظام آموزشی و خانواده‌هاست، زیرا به سلامت روان، هویت‌یابی سالم، افزایش تاب‌آوری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی آن‌ها کمک می‌کند (Estrada et al, 2019) که از این رو، یافتن روش‌های مؤثر و نوین برای تقویت این ابعاد از اهمیت بالایی برخوردار است.

پژوهش‌های متعدد، تأثیر مثبت فن‌آوری‌های نوین بر آموزش و یادگیری را اثبات کرده‌اند. مطالعات نشان می‌دهند که رسانه‌های دیجیتال تعاملی می‌توانند انگیزه، مشارکت و عملکرد تحصیلی را افزایش دهند و یادگیری را به تجربه‌ای فعال و مشارکتی تبدیل کنند (Ghory & Ghafory, 2021). پادکست‌ها به دلیل قابلیت شنیداری، حمل‌پذیری و امکان تکرار محتوا، ابزاری کارآمد برای تقویت یادگیری خودگردان هستند (Turner et al, 2023). تحقیقات مشخص کرده‌اند که پادکست‌ها در آموزش موضوعات مختلفی مؤثر بوده‌اند و به تعمیق فهم مفاهیم پیچیده کمک کرده‌اند (Bozavli, 2024) که این شواهد پتانسیل پادکست را در حوزه‌های متنوع آموزشی تأیید می‌کنند.

با وجود این شواهد، در حوزه آموزش فقهی و دینی، پژوهش‌های کم‌تری به بررسی تأثیر پادکست‌ها پرداخته‌اند. این شکاف پژوهشی، نیاز به کاوش عمیق‌تر پتانسیل پادکست‌ها برای تقویت ابعاد دینی و اخلاقی را نشان می‌دهد. در همین راستا، مطالعات اخیر به بررسی تأثیر پادکست‌های آموزشی بر نگرش و رفتار مذهبی پرداخته‌اند. برای نمونه در نیجریه، اگرچه استفاده از پادکست در میان دانش‌جویان دانشگاهی پایین گزارش شده، اما همین میزان کم به طور معنی‌داری پیش‌بینی‌کننده نگرش‌های مثبت یادگیری بوده است (Aremu et al., 2023). در اندونزی، پادکست استاد حنان اتاکی به میزان ۲۴.۴٪ بر رفتار مذهبی، بویژه در رابطه با خداوند و پیامبر (ص)، تأثیر گذاشته است (Prameshti & Triyono, 2022). هم‌چنین، پژوهشی دیگر نشان داده پادکست‌ها از طریق مشارکت جامعه در تولید محتوا، در تقویت آگاهی از اعتدال مذهبی مؤثر بوده‌اند (Yusuf, 2024). افزون بر این، پادکست "Berbeda Tapi Bersama" در اندونزی توانسته بر آگاهی از مدارا در میان دانش‌جویان رشته ارتباطات و پخش اسلامی تأثیر بگذارد به

طوری که ۴۴٫۸٪ از واریانس تأثیر پیام مذهبی را تبیین کرده است (Larasati et al., 2024). این یافته‌ها، پتانسیل یادکست‌های آموزشی و مذهبی را در تأثیرگذاری مثبت بر نگرش‌ها، رفتارها و رواداری مذهبی برجسته می‌سازند.

یادکست‌های فقهی آموزشی می‌توانند با ارائه محتوای جذاب و متناسب با نیازهای روز نوجوانان، مباحث فقهی را از حالت خشک و انتزاعی خارج کرده و به صورت کاربردی و ملموس ارائه دهند. محتوای جذاب و کاربردی، نقش کلیدی در افزایش تمایل دانش‌آموزان به یادگیری و ماندگاری مطالب در ذهن آن‌ها دارد (Thompson & Roberts, 2024). اگر یادکست‌های دینی به گونه‌ای طراحی شوند که به سؤالات و شبهات ذهنی نوجوانان پاسخ دهند و مسائل دینی را با زندگی روزمره آن‌ها مرتبط سازند احتمال تأثیرگذاری آن‌ها بر نگرش و پایبندی مذهبی به شدت افزایش خواهد یافت (Farid, 2024). در مقابل، آموزش‌های صرفاً نظری و سنتی ممکن است نتوانند ارتباط لازم را با این گروه سنی برقرار کنند و انگیزه لازم برای یادگیری را در آن‌ها ایجاد نکنند که این امر لزوم نوآوری در روش‌های آموزشی را دوچندان می‌کند. با توجه به تمام نکات ذکر شده و اهمیت روزافزون شیوه‌های نوین آموزشی در تربیت نسل جوان، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال اساسی است که آیا استفاده از یادکست‌های فقهی آموزشی می‌تواند بر نگرش و پایبندی مذهبی دانش‌آموزان دبیرستانی تأثیر مثبت و معناداری داشته باشد؟

روش

پژوهش حاضر از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل بود. در این طرح، ابتدا از هر دو گروه آزمایش و کنترل یک پیش‌آزمون در مورد متغیرهای وابسته (نگرش مذهبی و پایبندی مذهبی) گرفته شد و سپس، گروه آزمایش تحت مداخله (استفاده از یادکست‌های فقهی آموزشی) قرار گرفت در حالی که گروه کنترل آموزش سنتی کلاسی را دریافت کرد. پس از اتمام دوره مداخله، از هر دو گروه پس‌آزمون به عمل آمد تا تأثیر مداخله بر متغیرهای وابسته مورد ارزیابی قرار گیرد. این طرح به پژوهشگر اجازه می‌دهد تا تأثیر علت و معلولی مداخله را با کنترل متغیرهای مزاحم احتمالی، بویژه همسانی اولیه گروه‌ها، مورد بررسی قرار دهد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان پسر پایه دهم مدارس متوسطه شهر ساری در سال تحصیلی ۱۴۰۴-۱۴۰۳ بود. انتخاب دانش‌آموزان پسر به منظور کنترل جنسیت به عنوان یک متغیر مخدوش‌کننده احتمالی در این پژوهش صورت گرفت. نمونه آماری شامل ۴۰ نفر از دانش‌آموزان پایه دهم این

جامعه بود. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی ساده انجام شد؛ بدین ترتیب که از بین لیست دانش‌آموزان پایه دهم در مدارس شهر ساری، ۴۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب شدند و سپس، این ۴۰ نفر به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۲۰ نفر) و کنترل (۲۰ نفر) تقسیم شدند. به منظور گردآوری داده‌ها از دو پرسش‌نامه استاندارد استفاده شد:

پرسش‌نامه نگرش مذهبی گلریز و براهنی (۱۳۸۳): این پرسش‌نامه شامل ۳۰ گویه است که نگرش مذهبی فرد را در ابعاد مختلف (مانند اعتقادات، عواطف و رفتارهای مرتبط با دین) می‌سنجد. هر گویه بر اساس یک طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. بنابراین، حداقل نمره قابل کسب در این پرسش‌نامه ۳۰ و حداکثر نمره ۱۵۰ است. نمرات بالاتر نشان‌دهنده نگرش مثبت‌تر به دین هستند. این پرسش‌نامه دارای روایی محتوایی و سازه مطلوبی است و در پژوهش‌های متعدد داخلی مورد استفاده قرار گرفته است. پایایی این پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ در پژوهش اصلی گلریز و براهنی (۱۳۸۳) ۰.۸۹ گزارش شده است که نشان‌دهنده همسانی درونی بالای آن است.

پرسش‌نامه پایبندی مذهبی جان بزرگی (۱۳۸۸): این پرسش‌نامه شامل ۲۵ گویه است که به سنجش میزان التزام فرد به آموزه‌ها و مناسک دینی می‌پردازد. گویه‌های این پرسش‌نامه نیز بر اساس یک طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (به ندرت تا همیشه) نمره‌گذاری می‌شوند. حداقل نمره قابل کسب در این پرسش‌نامه ۲۵ و حداکثر نمره ۱۲۵ است. نمرات بالاتر نشان‌دهنده پایبندی مذهبی بیشتر است. این ابزار نیز از روایی و پایایی مناسبی برخوردار است. پایایی این پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ در پژوهش جان بزرگی (۱۳۸۸) ۰.۹۲ گزارش شده است که حاکی از اعتبار بالای این ابزار است.

روش اجرا

پس از انتخاب و تقسیم دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل به صورت تصادفی، مراحل زیر انجام شد: در ابتدا، هر دو پرسش‌نامه نگرش مذهبی (گلریز و براهنی) و پایبندی مذهبی (جان بزرگی) به صورت هم‌زمان برای هر دو گروه آزمایش و کنترل اجراء شد. سپس دانش‌آموزان گروه آزمایش طی شش جلسه و هر جلسه به مدت ۴۵ دقیقه، به پادکست‌های فقهی آموزشی گوش دادند. محتوای این پادکست‌ها با تأکید بر جذابیت، کاربردی بودن و مرتبط بودن با مسائل روز نوجوانان طراحی شده بود. پادکست‌ها شامل مباحثی از جمله احکام نماز، روزه، حجاب، مسائل

مالی، روابط اجتماعی و پاسخ به شبهات رایج در میان نوجوانان بود. این پادکست‌ها توسط کارشناسان مذهبی و با زبانی ساده، داستانی و قابل فهم برای نوجوانان تولید شده بودند. محیط شنیدن پادکست‌ها در یک اتاق آرام در مدرسه و تحت نظارت پژوهشگر بود تا از تمرکز و گوش دادن فعال اطمینان حاصل شود. دانش‌آموزان گروه کنترل در همان دوره زمانی، آموزش‌های سنتی کلاسی مربوط به درس دین و زندگی را طبق برنامه درسی مصوب وزارت آموزش و پرورش دریافت کردند. هیچ مداخله‌ای با پادکست برای آن‌ها صورت نگرفت تا تأثیر پادکست‌ها به طور خالص قابل ارزیابی باشد. پس از اتمام شش جلسه آموزش، مجدداً هر دو پرسش‌نامه نگرش مذهبی و پایبندی مذهبی برای هر دو گروه آزمایش و کنترل اجراء شد. نتایج پس‌آزمون با استفاده از روش‌های آماری مناسب مورد مقایسه قرار گرفت تا تأثیر مداخله مشخص شود.

داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ تجزیه و تحلیل شدند. برای توصیف ویژگی‌های دموگرافیک نمونه و نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون، از آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار استفاده شد. به منظور بررسی فریب‌های پژوهش و تأثیر مداخله، از آزمون‌های استنباطی شامل تحلیل کوواریانس یک‌متغیره (ANCOVA) برای بررسی تأثیر بر هر یک از متغیرهای وابسته به صورت جداگانه و تحلیل کوواریانس چندمتغیره (MANCOVA) برای بررسی تأثیر هم‌زمان بر هر دو متغیر وابسته با کنترل اثر پیش‌آزمون استفاده شد. انتخاب تحلیل کوواریانس به دلیل امکان کنترل اثر متغیر پیش‌آزمون و افزایش قدرت آماری پژوهش، مناسب تشخیص داده شد چرا که این روش به حذف واریانس مشترک بین پیش‌آزمون و پس‌آزمون می‌پردازد و تأثیر خالص مداخله را دقیق‌تر نشان می‌دهد. پیش‌فرض‌های مربوط به استفاده از آزمون‌های پارامتریک مانند نرمال بودن توزیع داده‌ها و همگنی واریانس‌ها نیز قبل از انجام تحلیل‌ها بررسی و تأیید شد.

یافته‌ها

جدول ۱: آمار توصیفی نمرات نگرش و پایبندی مذهبی بر اساس گروه و زمان اندازه‌گیری

متغیر	گروه	زمان اندازه‌گیری	میانگین (M)	انحراف معیار (SD)
نگرش مذهبی	آزمایش	پیش‌آزمون	۱۰۳٫۷۵	۱۲٫۵۰
		پس‌آزمون	۱۳۶٫۴۰	۹٫۸۵
	کنترل	پیش‌آزمون	۱۰۴٫۱۰	۱۳٫۰۰
		پس‌آزمون	۱۱۰٫۸۰	۱۰٫۹۰
پایبندی مذهبی	آزمایش	پیش‌آزمون	۸۰٫۲۰	۹٫۹۵
		پس‌آزمون	۱۰۹٫۵۰	۸٫۳۰
	کنترل	پیش‌آزمون	۸۱٫۳۰	۱۰٫۴۰
		پس‌آزمون	۸۶٫۰۰	۹٫۵۰

نتایج حاصل از جدول ۱، که شامل آمار توصیفی نمرات نگرش و پایبندی مذهبی بر اساس گروه و زمان اندازه‌گیری است نشان می‌دهد که در پیش‌آزمون، میانگین نمرات نگرش مذهبی و پایبندی مذهبی بین گروه آزمایش و گروه کنترل تقریباً یکسان بود. این هم‌سانی اولیه حاکی از آن است که گروه‌ها پیش از اعمال مداخله، از لحاظ متغیرهای مورد مطالعه تفاوت معناداری نداشتند. با این حال، در پس‌آزمون، تفاوت‌های چشمگیری مشاهده شد. در گروه آزمایش، میانگین نمرات نگرش مذهبی از ۱۰۳٫۷۵ به ۱۳۶٫۴۰ افزایش یافت و میانگین نمرات پایبندی مذهبی از ۸۰٫۲۰ به ۱۰۹٫۵۰ رسید. این افزایش قابل توجه در هر دو متغیر، گویای تأثیر اولیه مداخله است. در مقابل، گروه کنترل تغییرات بسیار ناچیزی را تجربه کرد؛ میانگین نمرات نگرش مذهبی آن‌ها از ۱۰۴٫۱۰ به ۱۱۰٫۸۰ و پایبندی مذهبی شان از ۸۱٫۳۰ به ۸۶٫۰۰ رسید. این یافته‌ها تو صیفی به و ضوح نشان‌دهنده اثربخشی مداخله در افزایش نگرش و پایبندی مذهبی در گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل است.

جدول ۲: نتایج تحلیل کوواریانس یک متغیره (ANCOVA) برای نگرش مذهبی

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری	اندازه اثر
پیش آزمون	۲۸۰۰,۵۰	۱	۲۸۰۰,۵۰	۲۹,۱۰	$0,001 >$	۰,۴۴
گروه (آزمایش/کنترل)	۲۰۵۰,۷۵	۱	۲۰۵۰,۷۵	۲۱,۳۵	$0,001$	۰,۳۴
خطا	۳۵۶۸,۸۰	۳۷	۹۶,۴۵	-	-	-
کل	۸۰۰۰,۰۰	۳۹	-	-	-	-

نتایج حاصل از جدول ۲، نشان می‌دهد که مداخله پژوهش، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر افزایش نگرش مذهبی داشته است. این تحلیل با کنترل اثر نمرات پیش‌آزمون صورت گرفت تا تأثیر خالص گروه (آزمایش در برابر کنترل) بر نگرش مذهبی در پس‌آزمون مشخص شود. مشاهده شد که نمرات پیش‌آزمون با آماره F معادل ۲۹.۱۰ و سطح معناداری کم‌تر از ۰.۰۰۱، به شکل بسیار معنی‌داری بر نگرش مذهبی تأثیرگذار بودند و به عبارت دیگر، ۴۴ درصد از تغییرات در نگرش مذهبی پس‌آزمون توسط نمرات پیش‌آزمون توضیح داده می‌شود که نشان‌دهنده اهمیت بالای کنترل این متغیر است. مهم‌تر از آن، تفاوت بین گروه‌های آزمایش و کنترل (پس از کنترل اثر پیش‌آزمون) نیز بسیار معنادار بود. با آماره F معادل ۲۱.۳۵ و سطح معناداری ۰.۰۰۱، این یافته بیانگر آن است که ۳۴ درصد از واریانس نگرش مذهبی در پس‌آزمون، توسط تفاوت بین گروه‌ها تبیین می‌شود. این نتیجه به روشنی اثبات می‌کند که مداخله‌ای که بر روی گروه آزمایش اعمال شد به طور مؤثری منجر به افزایش نگرش مذهبی در آنها شده است حتی با در نظر گرفتن سطح اولیه نگرش مذهبی هر فرد. این یافته، فرضیه اصلی پژوهش در مورد اثربخشی مداخله بر نگرش مذهبی را به شدت تأیید می‌کند.

جدول ۳: نتایج تحلیل کوواریانس یک‌متغیره (ANCOVA) برای پایبندی مذهبی

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری	اندازه اثر
پیش‌آزمون	۲۱۰۰٫۲۰	۱	۲۱۰۰٫۲۰	۲۴٫۵۰	۰٫۰۰۱ >	۰٫۴۰
گروه (آزمایش/کنترل)	۱۷۵۰٫۵۰	۱	۱۷۵۰٫۵۰	۲۰٫۴۵	۰٫۰۰۲	۰٫۳۱
خطا	۳۱۷۴٫۸۰	۳۷	۸۵٫۸۰	—	—	—
کل	۷۰۲۵٫۵۰	۳۹	—	—	—	—

نتایج حاصل از جدول ۳، نشان داد که مداخله پژوهش، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر افزایش پایبندی مذهبی داشته است. این تحلیل با کنترل اثر نمرات پیش‌آزمون انجام شد تا تأثیر خالص گروه (آزمایش در برابر کنترل) بر پایبندی مذهبی در پس‌آزمون مشخص شود. مشاهده شد که نمرات پیش‌آزمون با آماره F معادل ۲۴٫۵۰ و سطح معناداری کمتر از ۰٫۰۰۱، به شکل بسیار معنی‌داری بر پایبندی مذهبی تأثیر گذار بودند و به عبارت دیگر، ۴۰ درصد از تغییرات در پایبندی مذهبی پس‌آزمون توسط نمرات پیش‌آزمون توضیح داده می‌شود که نشان‌دهنده اهمیت بالای کنترل این متغیر است. مهم‌تر از آن، تفاوت بین گروه‌های آزمایش و کنترل (پس از کنترل اثر پیش‌آزمون) نیز بسیار معنادار بود با آماره F معادل ۲۰٫۴۵ و سطح معناداری ۰٫۰۰۲. این یافته بیانگر آن است که ۳۱ درصد از واریانس پایبندی مذهبی در پس‌آزمون، توسط تفاوت بین گروه‌ها تبیین می‌شود. این نتیجه به روشنی اثبات می‌کند که مداخله‌ای که بر روی گروه آزمایش اعمال شده به طور مؤثری منجر به افزایش پایبندی مذهبی در آن‌ها شده است حتی با در نظر گرفتن سطح اولیه پایبندی مذهبی هر فرد. این یافته، فرضیه اصلی پژوهش در مورد اثربخشی مداخله بر پایبندی مذهبی را به شدت تأیید می‌کند.

جدول ۴: نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره (MANCOVA) برای نگرش و پایبندی مذهبی

اندازه اثر	سطح معنی داری (p)	df خطا	df فرضیه	F	مقدار	آماره چندمتغیره	اثر
۰,۵۲	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۲۰,۰۰	۰,۵۰	لامبدای ویلکز	پیش‌آزمون نگرش مذهبی
۰,۵۴	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۲۱,۵۰	۰,۶۰	اثر پیلائی	
۰,۴۸	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۱۵,۳۰	۰,۸۵	اثر هتلینگ	
۰,۴۵	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۱۵,۰۰	۰,۸۲	بزرگ‌ترین ریشه روی	
۰,۵۰	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۱۸,۵۰	۰,۵۲	لامبدای ویلکز	پیش‌آزمون پایبندی مذهبی
۰,۵۳	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۲۰,۰۰	۰,۵۸	اثر پیلائی	
۰,۴۶	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۱۴,۲۰	۰,۷۹	اثر هتلینگ	
۰,۴۲	۰,۰۰۱ >	۳۶	۲	۱۳,۰۰	۰,۷۵	بزرگ‌ترین ریشه روی	
۰,۲۵	۰,۰۰۵	۳۶	۲	۶,۰۰	۰,۷۵	لامبدای ویلکز	گروه (آزمایش در برابر کنترل)
۰,۲۵	۰,۰۰۵	۳۶	۲	۶,۰۰	۰,۲۵	اثر پیلائی	
۰,۲۵	۰,۰۰۵	۳۶	۲	۶,۰۰	۰,۳۳	اثر هتلینگ	
۰,۲۵	۰,۰۰۵	۳۶	۲	۶,۰۰	۰,۳۳	بزرگ‌ترین ریشه روی	

نتایج جدول ۴، نشان‌دهنده تأثیر هم‌زمان پیش‌آزمون و گروه بر هر دو متغیر وابسته است. این تحلیل به ما اجازه می‌دهد که تأثیرات پیش‌آزمون نگرش و پایبندی مذهبی را به عنوان متغیرهای هم‌پراش (کوواریانس) کنترل کنیم و سپس تأثیر گروه (آزمایش در برابر کنترل) را بر ترکیب خطی این دو متغیر وابسته (نگرش و پایبندی مذهبی) بررسی کنیم. همان‌طور که مشاهده می‌شود تمامی آماره‌های چندمتغیره (لامبدای ویلکز، اثر پیلائی، اثر هتلینگ و بزرگ‌ترین ریشه روی) برای

پیش‌آزمون نگرش مذهبی و پیش‌آزمون پایبندی مذهبی، مقادیر معناداری کم‌تر از ۰.۰۰۱ را نشان می‌دهند. این یافته به شدت تأیید می‌کند که نمرات اولیه افراد در هر دو متغیر، نقش بسیار مهمی در تبیین نمرات پس‌آزمون آن‌ها دارند و لزوم کنترل این متغیرها را در مدل MANCOVA توجیه می‌کند. مقادیر بالای اندازه اثر (Partial Eta Squared) نیز، نشان‌دهنده قدرت تبیین‌کنندگی بالای این متغیرهاست. مهم‌تر از همه، نتایج برای اثر گروه (آزمایش در برابر کنترل) نشان می‌دهد که تفاوت معنی‌داری بین گروه‌ها در ترکیب خطی نگرش و پایبندی مذهبی وجود دارد. تمامی آماره‌های چندمتغیره برای اثر گروه، مقادیر آماره F معادل ۶.۰۰ با سطح معناداری ۰.۰۰۵ را نشان می‌دهند. این یافته به وضوح اثبات می‌کند که مداخله اعمال شده بر گروه آزمایش، به طور هم‌زمان و معنی‌داری منجر به افزایش هر دو متغیر نگرش مذهبی و پایبندی مذهبی شده است. اندازه اثر ۰.۲۵ نیز نشان‌دهنده تأثیر متوسط تا قوی گروه بر این دو متغیر وابسته است. به طور خلاصه، این تحلیل تأیید می‌کند که حتی با در نظر گرفتن واریانس توضیح داده شده توسط نمرات پیش‌آزمون، مداخله پژوهش به طور کلی بر افزایش نگرش و پایبندی مذهبی افراد گروه آزمایش تأثیر مثبت و قابل توجهی داشته است.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش به وضوح نشان داد که مداخله طراحی شده مبتنی بر پادکست‌های فقهی آموزشی، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر افزایش نگرش و پایبندی مذهبی دانش‌آموزان دبیرستانی در گروه آزمایش داشته است. داده‌های به دست آمده حاکی از آن بود که گروهی که تحت آموزش با پادکست قرار گرفتند در مقایسه با گروه کنترل که آموزش‌های سنتی را دریافت کردند در پایان دوره، بهبود قابل توجهی در نگرش و پایبندی مذهبی خود نشان دادند. این تفاوت در میانگین نمرات پس‌آزمون که با کنترل اثر نمرات اولیه به دست آمد به روشنی بیانگر این است که بهبود مشاهده شده در این ابعاد، مستقیماً به محتوای پادکست‌ها و روش ارائه نوین آن قابل انتساب است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های پیشین همسو است که بر اثربخشی فن‌آوری‌های نوین آموزشی و محتوای دیجیتال در حوزه‌های مختلف بویژه در زمینه آموزش دین، تأکید دارند. پژوهش حیدری و همکاران (۱۴۰۳) بر پتانسیل ابزارهای دیجیتال مانند پادکست در آموزش‌های دینی صحه می‌گذارد. علاوه بر پژوهش‌های داخلی، این نتایج با یافته‌های بین‌المللی نیز هم‌خوانی دارد. مطالعات Aremu

و همکاران (۲۰۲۳) در نیجریه، Pramesthi و Triyono (۲۰۲۲)، Yusuf (۲۰۲۴) و Larasati و همکاران (۲۰۲۴) در اندونزی، همگی پتانسیل پادکست‌های آموزشی را در تأثیرگذاری مثبت بر نگرش‌ها، رفتارها و رواداری مذهبی برجسته می‌سازند. این هم‌راستایی، اعتبار و تعمیم‌پذیری تأثیر مداخله بر ابعاد دین‌داری را تقویت می‌کند. این یافته‌ها نه تنها بر اثربخشی پادکست به عنوان ابزاری نوین در آموزش دینی تأکید می‌کند بلکه نشان می‌دهد که محتوای فقهی، در صورت ارائه جذاب و متناسب با نیازهای نسل نوجوان، می‌تواند به عمق باورها و التزام عملی آن‌ها نفوذ کند. پادکست‌ها به دلیل ماهیت شنیداری، دسترسی‌پذیری آسان و قابلیت انعطاف‌پذیری، ابزاری کارآمد برای ارائه محتوای فقهی و دینی به نسل نوجوان هستند نسلی که به محتوای پویا و جذاب عادت کرده است. تقویت هم‌زمان نگرش و پایبندی مذهبی، بیانگر این است که این دو بعد می‌توانند به طور متقابل یکدیگر را تقویت کرده و مداخله‌ای که بر یکی از آن‌ها تمرکز کند بر دیگری نیز تأثیر مثبت می‌گذارد. این رویکرد نوآورانه، فاصله میان روش‌های سنتی آموزش دینی و سبک‌های یادگیری نسل جدید را کاهش می‌دهد و زمینه را برای درونی‌سازی عمیق‌تر مفاهیم دینی و تقویت ابعاد اعتقادی و عملی آن‌ها فراهم می‌آورد. با توجه به نتایج این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که نظام آموزشی، خانواده‌ها و نهادهای دینی به منظور ارتقای ابعاد معنوی در نسل جوان، از پادکست‌های فقهی آموزشی بهره‌برداری کنند. مدارس و مراکز آموزشی می‌توانند این پادکست‌ها را به عنوان ابزاری مکمل در برنامه درسی بگنجانند. خانواده‌ها نیز می‌توانند با معرفی و تشویق فرزندان به گوش دادن پادکست‌های مذهبی مناسب، گفت‌وگوهای دینی را در محیط خانه تقویت کنند. هم‌چنین، نهادهای دینی و فرهنگی باید به تولید پادکست‌های تخصصی و عمومی با زبان ساده و بیان شیوا، با حضور کارشناسان مورد علاقه نوجوانان بپردازند و تولیدکنندگان محتوا نیز بر ساخت پادکست‌های تعاملی و چندرسانه‌ای تمرکز کنند تا جذابیت و تأثیرگذاری آن‌ها دوچندان شود. در نهایت، انجام تحقیقات بیشتر برای بررسی اثربخشی پادکست‌ها در گروه‌های سنی مختلف و بر روی ابعاد دیگر دین‌داری و نیز ارزیابی تأثیر فرمت‌های متنوع پادکست، می‌تواند به غنی‌سازی این حوزه کمک کند.

References

- Abedi, F., & Monadi, M. (2015). High school students' perspectives on influencing sources of their religious identity (Case study: Karaj city). *Strategic Studies of Sports and Youth*, 14(29), 109-127. [In Persian]
- Aghili, P., & Bagherpour, M. (2022). The effect of self-regulation training with an Islamic meditation approach on psychological security and religious commitment in students. *Educational Sciences from the Perspective of Islam*, 10(18), 261-285. [In Persian]
- Aremu, B. V., Ayodeji, M. A., & Adeoluwa, O. V. (2023). Utilization of podcast and students' learning attitude at the universities in Ekiti state. *African Multidisciplinary Journal of Development*, 12(1), 93-102.
- Ballianie, N., Dewi, M., & Fatimah, S. (2024). Inovasi Pembelajaran Pendidikan Agama Islam untuk Generasi Milenial. *Indo-MathEdu Intellectuals Journal*, 5(6), 8370-8382.
- Bozavli, E. (2024). The Effects of Intensive English Podcast Listening on High School Students' Comprehension Skills and Impact on Learning Motivations. *Arab World English Journals*, 15(1).
- Chaman, F., Amanizadeh, H., & Zarei, A. (2024). Investigating the effect of using educational podcasts on improving listening and speaking skills of language learners. *The 1st International Conference on Applied Studies in Education and Training Processes*. Bandar Abbas, Iran. [In Persian]
- Daricvand, M., Danesh Payeh, M., Mansouri, M., & Nokhostin Rouhi, N. (2025). The relationship between ethical indifference and students' academic dishonesty: The mediating role of religious attitude. *Journal of Educational Psychology Studies*. (Forthcoming).
- Estrada, C. A. M., Lomboy, M. F. T. C., Gregorio Jr, E. R., Amalia, E., Leynes, C. R., Quizon, R. R., & Kobayashi, J. (2019). Religious education can contribute to adolescent mental health in school settings. *International Journal of Mental Health Systems*, 13(1), 28.
- Ebrahimi, S., & Partovi, A. (2019). The role of religious attitude and Islamic lifestyle in predicting the level of commitment to the values of the Islamic Revolution of Iran among students. *Research in Educational Systems*, 13(45), 59-73. [In Persian]
- Farid, A. S. (2024). Exploring The Impact of Podcasts on Millennial Engagement With Islamic Teachings. *Wasilatuna: Jurnal Komunikasi dan Penyiaran Islam*, 7(01), 100-111.
- Ghory, S., & Ghafory, H. (2021). The impact of modern technology in the teaching and learning process. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 4(3), 168-173. [In Persian]
- Golparvar, M. (2009). General health of students as a function of religious orientation, religious commitment, and beliefs in a just world (distributive and procedural). *Studies in Islam and Psychology*, 3(4), 43-64. [In Persian]

- Hourian, R., & Dehnavi, Z. (2024). Preparing students for the future: The necessity of updating teaching methods. *The 8th International Conference on Global Studies in Educational Sciences, Psychology and Counseling*. Tehran, Iran. [In Persian]
- Javadi, S. M., Onaq, N., & Ghorbani, A. (2023). The mediating role of quality of work life in relation to religious attitude and social responsibility (Case study: Payame Noor University of North Khorasan staff). *Khorasan Journal of Social-Cultural Studies*, 17(3), 47-86. [In Persian]
- Krúpová, V. (2024). Podcasts as an Attractive Educational Tool. *Media Literacy and Academic Research*, 7(1), 145-161.
- Kuhlin, J., & Kuhlin, J. (2025). Introducing Religious Deconstruction: Critical Conversations about Religion in a Swedish Podcast. *Journal of Religion, Media and Digital Culture*, 14(1), 45-67.
- Larasati, N. F., Sarbini, A., & Sukayat, T. (2024). Pengaruh Pesan Dakwah Terhadap Kesadaran Toleransi Umat Beragama. *Tabligh: Jurnal Komunikasi dan Penyiaran Islam*, 9(4), 403-422.
- Nuraini, R. (2023). Podcasts as a Tool for Learning during the Pandemic. *Int. J. Sci. Res. IJSR*, 12(10), 1877-1883.
- Pramesthi, E. A. S., & Triyono, A. (2022, May). The Influence of Ustaz Hanan Attaki's (UHA) Podcast Digital Da'wah on Religious Behavior. In *International Conference on Community Empowerment and Engagement (ICCEE 2021)* (pp. 52-60). Atlantis Press.
- Turner, M. W., Schaefer, M. Y., Lowe, R. J., Ferguson, P., Lacy, B., & Derrah, R. (2023). A podcast format for expanding knowledge through engaging with expertise. *Learning from students, educating teachers—Research and practice. JALT*.
- Yusuf, A. (2023). Strengthening Awareness of Religious Moderation Through Podcast Media. *Al-Mudarris (Jurnal Ilmiah Pendidikan Islam)*, 6(2), 191-206.
- Zaker, M. (2023). Strengthening interest in religious reading among students through religious audio files (religious podcast). *The 1st Scientific Conference on Education and Chastity and Hijab*. Qazvin, Iran. [In Persian]